

Anna Zellma

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Teologii

Edukacja środowiskowa młodzieży na przykładzie programów nauczania religii rzymskokatolickiej

Przemiany cywilizacyjne zachodzące we współczesnym świecie wiążą się z rozwojem nowych technologii informacyjnych i procesami globalizacji. Towarzyszą im zmiany w zakresie makrostruktury społecznej i kulturowej. Człowiek uczestniczy w nowych formach aktywności społecznej. Ma też dostęp do innowacyjnych sposobów komunikowania się z innymi osobami (np. za pomocą technologii informacyjnej) oraz do nowych strategii uczenia się i doskonalenia umiejętności. Pod wpływem przemian cywilizacyjnych w sposób wyraźny zmienia się sytuacja współczesnego człowieka. Doświadcza on braku stabilizacji życiowej, zaniku więzi rodzinnych i społecznych, osamotnienia, poczucia pustki aksjologicznej, braku równowagi psychicznej. Widoczne są przy tym choroby cywilizacyjne, zwane chorobami XXI wieku, takie jak np. cukrzyca, nadciśnienie tętnicze, choroba wieńcowa, otyłość, depresja. Jednocześnie następuje nadmierna eksploatacja zasobów i degradacja środowiska. W życiu społecznym charakterystyczne są dążenia do pomniejszania lokalnych potrzeb ekonomicznych, kulturalnych i politycznych na rzecz dążenia do coraz większej współzależności i integracji państw, społeczeństw, gospodarek i kultur, co prowadzi do kształtowania się światowego społeczeństwa oraz zanikania kategorii państwa narodowego i podmiotowości „małych ojczyzn”. Dlatego istotną rolę odgrywa systematyczna edukacja środowiskowa młodego pokolenia, podejmowana w kształceniu szkolnym. Tego rodzaju edukacja wymaga szczególnego zainteresowania ze strony nauczycieli, którzy pracują z młodzieżą w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Okres młodości jest bowiem czasem intensywnego poszukiwania własnego miejsca w społeczeństwie. W tym procesie istotną rolę odgrywa aktywność wszystkich osób, które są zaangażowane w nauczanie i wychowanie młodzieży. Stąd też uzasadnione wydaje się twierdzenie, że edukacji środowiskowej nie da się w pełni zrealizować bez udziału nauczycieli religii. Tak postawiona teza wymaga poszukiwania odpowiedzi na pytanie, na czym polega edukacja środowiskowa młodzieży w nauczaniu religii. Interesujące są również szczegółowe pytania: co to jest edukacja środowiskowa. Jakie są jej założenia programowe w nauczaniu religii adresowanym do

młodzieży? W jaki sposób realizować tę edukację na lekcjach religii i w formie zajęć pozalekcyjnych, organizowanych przez nauczyciela religii? W celu teoretycznego opisanego wyżej określonych zagadnień należy odwołać się do programów nauczania religii w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych. Wymienione dokumenty programowe są punktem odniesienia nie tylko dla nauczycieli religii, ale również dla autorów podręczników do nauki religii. Analizy dotyczące założeń programowych edukacji środowiskowej w podręcznikach do nauki religii obejmują szerokie spectrum zagadnień, które wykraczają poza zakres merytoryczny problematyki określonej w tytule niniejszego opracowania. Stąd też zostaną pominięte. Wymagają odrębnego opracowania, które pozwoliłoby ukazać, w jakim stopniu wymogi programowe nauczania religii są realizowane w podręcznikach metodycznych i dla ucznia.

Wokół rozumienia edukacji środowiskowej

Termin „edukacja środowiskowa” często występuje w literaturze pedagogicznej¹ i socjologicznej². Jest również przedmiotem zainteresowania przedstawicieli nauk przyrodniczych³. Poszczególni badacze różnie ujmują i interpretują edukację środowiskową. Stąd też w opracowaniach z zakresu pedagogiki, przyrody i ekologii można znaleźć odmienne definicje tego terminu⁴. Niekiedy, także w nawiązaniu do katechezy, utożsamia się edukację środowiskową z edukacją ekologiczną⁵, co wydaje się mało uzasadnione, zwłaszcza w odniesieniu do propozycji obecnych w pedagogice społecznej i socjologii wychowania.

Dawniej badacze zajmujący się edukacją środowiskową zwracali uwagę na wielorakie aspekty opieki i wychowania środowiskowego⁶. Dlatego w definicjach

¹ Zob. np. J. Piekarski, *U podstaw pedagogiki społecznej*, Łódź 2007; M. Winiarski, *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne. Problemy edukacji środowiskowej*, Warszawa 2000; tenże, *Współpraca w ramach edukacji środowiskowej*, „Pedagogika Społeczna” 2007, nr 4, s. 7-22; tenże, *Edukacja w środowisku lokalnym*, „Pedagogika Społeczna” 2011, nr 3-4, s. 21-44.

² Zob. np. M. Karkowska, *Socjologia wychowania: wybrane elementy: mechanizmy socjalizacji i edukacja szkolna*, Łódź 2007.

³ Zob. np. M.Ł. Cichońska, *Edukacja środowiskowa jako podstawa wiedzy o środowisku i tworzenia systemu wartości*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku. Pedagogika” 8(2009), cz. 2, s. 87-95; M. Gerwel-Wronka, *Edukacja środowiskowa społeczności lokalnych wyzwaniem dla nauczycieli i samorządowców*, „Problemy Ekologii” 11(2007), nr 6, s. 292-293.

⁴ Zob. szerzej o tym np. w: M. Winiarski, *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne. Problemy edukacji środowiskowej*, dz. cyt., s. 61-69.

⁵ Zob. np. D. Cichy, *Edukacja środowiskowa – stan obecny i perspektywy*, „Zarządzanie i Edukacja” 1997, nr 2-3, s. 49-64; por. A. Strumińska-Doktór, *Edukacja środowiskowa w katechezie szkolnej*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 4(2006), s. 503-515.

⁶ Zob. np. R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1974; tenże, *Pedagogika społeczna, jej podstawowe pojęcia oraz rozwój problematyki*, Warszawa 1967.

wypracowanych na początku XX wieku dostrzec można różne aspekty⁷. Najczęściej, jak zauważa Mikołaj Winiarski, termin „edukacja środowiskowa” określał

opiekę nad dziećmi i młodzieżą w miejscu zamieszkania; opiekę w osiedlu mieszkaniowym; opiekę środowiskową; pedagogikę podwórkową (podwórzową); wychowanie podwórkowe; wychowanie w miejscu zamieszkania; wychowanie w osiedlu mieszkaniowym; wychowanie środowiskowe; działalność opiekuńczo-wychowawczą w środowisku zamieszkania, osiedlu mieszkaniowym; środowiskową animację kulturalną; ruch kulturalny „małe ojczyzny”; rozszerzoną działalność środowiskową placówek i organizacji społecznych; system środowiskowy; tworzenie (doskonalenie) lokalnego systemu wychowawczego; edukację równoległą w skali lokalnej; modernizację lokalnego środowiska wychowawczego⁸.

Niewątpliwie wszystkie wymienione określenia wiążą się z procesem opieki i wychowania w lokalnej społeczności. Pośrednio wskazują na zaspokajanie potrzeb związanych z przynależnością do społeczności lokalnej i aktywnym udziałem w życiu tej grupy. Odnoszą się również do formowania postaw oraz rozwijania i zaspokajania aspiracji kulturalnych. Za istotną uznaje się modernizację lokalnego środowiska wychowawczego poprzez tworzenie placówek rekreacyjnych dla wychowanków. Stąd też wyżej przywołane rozumienie edukacji środowiskowej zasługuje na szczególną uwagę osób, które odpowiadają za ulepszanie lokalnych placówek społeczno-kulturalnych.

Kontekstom katechetycznym bliższe i bardziej znaczące wydają się znaczenia, które zaczęto nadawać edukacji środowiskowej w latach 90. XX wieku⁹. Pierwsze rozumienie ma węższy zakres. Edukacja środowiskowa utożsamiana jest bowiem z „edukacją skupioną na poznawaniu, nauczaniu i popularyzowaniu – w toku pracy szkolnej i pozaszkolnej – wiedzy o środowisku miejscowym, jego życiu społecznym, kulturalnym i przyrodniczym”¹⁰. Drugie natomiast określenie „edukacji środowiskowej” ma szerszy zakres znaczeniowy¹¹. Wskazuje bowiem na proces kształtowania i rozwoju kompetencji związanych z działalnością podejmowaną w środowisku lokalnym, ukierunkowaną na realizację miejscowych potrzeb kulturalnych, edukacyjnych, społecznych, politycznych¹². Chodzi tu najogólniej o aktywizację mieszkańców społeczności lokalnych poprzez rozwijanie

⁷ Szerzej o tym pisze np. G. Gajewska, *Edukacja środowiskowa w przestrzeni życiowej dzieci i młodzieży*, Toruń 2002; M. Winiarski, *Rodzina – szkoła – środowisko lokalne. Problemy edukacji środowiskowej*, dz. cyt., s. 61-69.

⁸ M. Winiarski, *Edukacja środowiskowa*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 978.

⁹ Zob. np. W. Theiss, *Edukacja środowiskowa: zarys problematyki*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1996, nr 10, s. 3-9.

¹⁰ M. Winiarski, *Edukacja środowiskowa*, dz. cyt., s. 979-980.

¹¹ Tamże.

¹² M. Winiarski, *Edukacja środowiskowa*, w: *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, red. T. Lalak, T. Pilch, Warszawa 1999, s. 80.

świadomości przynależności do danej społeczności lokalnej oraz doskonalenie umiejętności społecznych, dzięki którym poszczególne osoby staną się twórczymi i świadomymi uczestnikami życia społecznego. Przekaz wiedzy o środowisku lokalnym i procesach społeczno-kulturowych, jakie w nim zachodzą, wymaga powiązania z rozwijaniem umiejętności i formowaniem postaw¹³. Stąd też wyżej przywołane wąskie i szerokie rozumienie edukacji środowiskowej wydaje się znaczące dla nauczania religii. Pozwala uznać, że edukacja środowiskowa polega zarówno na popularyzacji wiedzy o społeczności lokalnej, jak też na kształtowaniu umiejętności niezbędnych do aktywnego i odpowiedzialnego udziału w życiu społeczności lokalnej w celu pomnażania dobra wspólnego. Wartością tej edukacji jest stymulowanie aktywności uczniów do twórczego zaangażowania na rzecz społeczności lokalnej oraz kształtowanie podmiotowości młodych osób w życiu społecznym, kulturalnym, politycznym, ekonomicznym.

Edukacja środowiskowa młodzieży w nauczaniu religii

Dokonując analizy obowiązujących programów nauczania religii w gimnazjum¹⁴ i szkołach ponadgimnazjalnych¹⁵, można stwierdzić, że problematyka edukacji środowiskowej jest obecna w nauczaniu religii. Słusznie została ona zaplanowana w korelacji z edukacją szkolną. Odwołanie do zagadnień z zakresu edukacji środowiskowej pojawia się jednak sporadycznie¹⁶. Ma ono na celu uzupełnianie i integrowanie wiedzy uczniów. Autorzy programu nauczania religii pomijają wspieranie młodzieży w rozwijaniu umiejętności aktywnego udziału w życiu społeczności lokalnej¹⁷. Tym samym funkcja wychowawcza korelacji nauczania religii z edukacją szkolną zostaje pominięta.

¹³ Tamże.

¹⁴ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Pójść za Jezusem Chrystusem. Katecheza wyznania i rozumienia wiary. Program nauczania religii dla gimnazjum, AZ-3-01/10*, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, Kraków 2010, s. 107-138.

¹⁵ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum, AZ-4-01/10*, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej...*, dz. cyt., s. 139-169; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum, AZ-6-01/10*, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej...*, dz. cyt., s. 171-206; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Z Chrystusem przez świat. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla szkoły zawodowej, AZ-5-01/10*, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej...*, dz. cyt., s. 207-223.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

W gimnazjum zakłada się – głównie w ramach korelacji z wiedzą o społeczeństwie – udzielanie uczniom pomocy we właściwym rozumieniu następujących zagadnień: człowiek jako istota społeczna, grupa i więzi społeczne, rola wartości w życiu człowieka, autorytet, naród, państwo, prawa i obowiązki człowieka wobec narodu, państwa, prawa człowieka¹⁸. Kwestie te zostają uzupełnione w nauczaniu sztuki¹⁹. Autorzy programu nauczania religii zwracają uwagę na muzykę ojczystą i regionalną oraz na dzieła sztuki ojczystej²⁰. Brakuje jednak wyraźnego zaplanowania form aktywności, dzięki którym młodzież będzie mogła nabywać umiejętności niezbędne do aktywnego, a zarazem odpowiedzialnego działania w społeczności lokalnej. Pominięto motywowanie młodzieży ze szkół gimnazjalnych do zachowań będących wyrazem troski o „małą ojczyznę”.

Odmienne od powyższego założenia edukacji środowiskowej obecne są w programach nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych. W liceum zakłada się m.in. „ukazanie problemu zakorzenienia uczniów w społecznościach i wspólnotach”²¹. Realizacja tego celu dokonuje się m.in. podczas omawiania treści dotyczących świata, w którym żyje młodzież²². Kolejno proponowane są takie zagadnienia, jak: dom, przyjaciele, grupa rówieśnicza, nowa klasa i szkoła, Ojczyzna, więzi międzyludzkie oparte na empatii²³. Wiążą się one wprost z szeroko rozumianą edukacją środowiskową. Słusznie zostają uzupełnione o korelację z treściami dotyczącymi świadomości narodowej, znaczenia regionu dla historii państwa, jednostki, grupy i społeczeństwa, które uczniowie poznają na lekcjach historii i wiedzy o społeczeństwie²⁴. Nawiązując do wiedzy o kulturze, wiedzy o społeczeństwie i historii, proponuje się ukazanie młodzieży powiązań między Kościołem lokalnym a kulturą regionalną oraz omówienie zabytków kultury innych wyznań chrześcijańskich w regionie²⁵. Zagadnienia te zostają wzbogacone o chrześcijański wymiar kultury i chrześcijańskie dziedzictwo kultury regionalnej. Zwraca się też uwagę na: (1) środowisko naturalne i jego wpływ na zdrowie człowieka; (2) kulturę wysoką, masową, narodową i regionalną; (3) szacunek do języka ojczystego; (4) patologie życia społecznego; (5) problem pracy i bezrobocia oraz demografii; (6) „małą ojczyznę”; (7) pomoc społeczną udziela-

¹⁸ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Pójść za Jezusem Chrystusem. Katecheza wyznania i rozumienia wiary. Program nauczania religii dla gimnazjum, AZ-3-01/10*, dz. cyt., s. 111, 113-114, 121-122, 125.

¹⁹ Tamże, s. 116.

²⁰ Tamże.

²¹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum, AZ-4-01/10*, dz. cyt., s. 142.

²² Tamże.

²³ Tamże, s. 142, 146-147.

²⁴ Tamże, s. 146.

²⁵ Tamże, s. 149, 160.

ną osobom starym, chorym i niepełnosprawnym²⁶. Uczestnicy lekcji religii są zatem wspierani w odkrywaniu różnych aspektów życia społecznego, kulturalnego i przyrodniczego w środowisku lokalnym. Słusznie przekaz wiedzy o wyżej wymienionych zagadnieniach został zaplanowany w ramach korelacji z wiedzą o kulturze, wiedzą o społeczeństwie, historią, geografą, językiem polskim i wychowaniem do życia w rodzinie. Brakuje jednak założeń, które mają na celu wspieranie uczniów liceum w rozwijaniu umiejętności związanych z aktywnością społeczną w najbliższym otoczeniu.

W programie nauczania religii w technikum również wyakcentowano nauczanie i popularyzowanie wiedzy o społeczności lokalnej²⁷. Proponowane w liceum zagadnienia rozpisano w czteroletnim cyklu kształcenia. Tym samym dostosowano je do struktury edukacji szkolnej w technikum, co wydaje się słuszne i uzasadnione. Poszerzono zakres wiedzy o kulturze, akcentując wartość kultury regionalnej²⁸. Zaplanowano też nauczanie o dobru wspólnym oraz o uczestnictwie chrześcijan w kulturze²⁹. W ramach korelacji z podstawami przedsiębiorczości zaproponowano ukazanie uczniom technikum znaczenia kultury w życiu społecznym³⁰. Wszystko to służy popularyzowaniu wiedzy o życiu społecznym i kulturalnym. Sprzyja rozwijaniu świadomości przynależności do społeczności lokalnej. Ogranicza się jednak do nauczania. Podobnie jak w liceum, również w programie nauczania religii w technikum pominięto wspieranie uczniów w rozwijaniu umiejętności związanych z aktywnością społeczną. Funkcja socjalizacyjna i wychowawcza edukacji środowiskowej nie znajduje zatem należnego miejsca w nauczaniu religii.

Do powyższych wniosków prowadzi również analiza programu nauczania religii w szkole zawodowej. Obecne są w nim jedynie treści dotyczące życia społecznego, kulturalnego i przyrodniczego³¹. Zaplanowano je w ramach korelacji z blokiem humanistyczno-społecznym i wychowaniem do życia w rodzinie³². Są to następujące zagadnienia:

mój świat (dom, przyjaciele, grupa rówieśnicza, nowa klasa i szkoła, Ojczyzna), [...] zagrożenia życia społecznego, różnorodność relacji osobowych i zachowań społecznych, zasady i umiejętności pracy w grupie, zasady komunikacji i empatii, organiza-

²⁶ Tamże, s. 157, 159-160, 166-167.

²⁷ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum, AZ-6-01/10*, dz. cyt., s. 171-206.

²⁸ Tamże, s. 174, 178, 180, 185, 189.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, s. 185.

³¹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Z Chrystusem przez świat. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla szkoły zawodowej, AZ-5-01/10*, dz. cyt., s. 207-223.

³² Tamże.

cja czasu własnego – nauka, praca, wypoczynek, człowiek istota społeczna, podstawa rozróżniania, oceniania i wyboru wytworów kultury masowej, podstawy kształtowania i rozwijania więzi międzyludzkich opartych na empatii, [...] różnorodność relacji osobowych i zachowań społecznych³³.

Takie rozplanowanie korelacji świadczy o wyakcentowaniu w programie nauczania religii w szkole zawodowej zagadnień, które traktują o różnych aspektach życia społecznego, samoregulacji i samokontroli, dynamice grupy społecznej, komunikacji interpersonalnej oraz kulturze narodowej i regionalnej. Może przyczynić się do rozwoju samoświadomości społecznej oraz wzbogacania wiedzy z zakresu nauk społecznych. Wątpliwość w propozycjach nauczania religii w szkole zawodowej budzi wyodrębnienie przez autorów programu bloku humanistyczno-społecznego. Wydaje się ono niczym nieuzasadnione. W dokumentach oświatowych wyraźnie zaznacza się, że w szkole zawodowej obowiązuje podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwi uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego dla przedmiotu w zakresie podstawowym³⁴. Tak więc korelacja z edukacją szkolną w szkole zawodowej powinna obejmować poszczególne przedmioty kształcenia ogólnego, takie same jak w liceum i technikum.

W związku z wyżej zauważonymi brakami w zakresie edukacji środowiskowej w nauczaniu religii uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że obok przekazu wiedzy należałoby zwrócić uwagę na wspomaganie młodzieży z gimnazjum i ze szkół ponadgimnazjalnych w kształtowaniu dojrzałych postaw społecznych, ukonkretnionych w odpowiedzialności, szacunku dla innych, ciekawości poznawczej, gotowości do uczestnictwa w kulturze, poszanowaniu tradycji i kultury własnego narodu oraz regionu. Nie mniej istotne wydaje się motywowanie uczniów do podejmowania inicjatyw społecznych i pracy zespołowej w środowisku lokalnym. Tylko w ten sposób nauczanie religii może przyczynić się do kształtowania i rozwoju kompetencji związanych z działalnością podejmowaną w środowisku lokalnym.

Sposoby realizacji edukacji środowiskowej w nauczaniu religii

Przekaz wiedzy o środowisku lokalnym i procesach społecznych oraz aktywizacja młodzieży do udziału w życiu społeczności lokalnych wymaga, podobnie jak każdy zamierzony proces korelacji w nauczaniu religii, odpowiednich

³³ Tamże, s. 210, 213, 215, 219.

³⁴ Zob. i por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, DzU 2012 poz. 977; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 5. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół zawodowych, DzU 2012 poz. 977.

i zróżnicowanych rozwiązań metodycznych. W programie nauczania religii brakuje jednak wyraźnych wskazań dotyczących edukacji środowiskowej³⁵. Proponowane rozwiązania metodyczne dotyczą organizacji lekcji religii. Zwraca się przy tym uwagę na wykorzystanie różnych form, metod i technik dydaktycznych wielostronnie aktywizujących młodzież³⁶.

Skutecznej edukacji środowiskowej w nauczaniu religii sprzyja niewątpliwie metoda projektów. Zasługuje ona na uwagę zwłaszcza w gimnazjum. Uczniowie szkół gimnazjalnych są bowiem zobowiązani do podejmowania projektów edukacyjnych w kilkuosobowych zespołach³⁷. Mają oni planować, projektować, opracowywać i realizować zadania edukacyjne związane z podjętym problemem. Dla edukacji środowiskowej w nauczaniu religii istotne są zagadnienia związane z wartościami chrześcijańskimi w kulturze regionalnej, uczestnictwem chrześcijan w życiu społeczności lokalnej, tożsamością współczesnego człowieka, środowiskiem społecznym i jego wpływem na zdrowie. Uczestnicząc w projekcie edukacyjnym, uczniowie nie tylko zdobywają wiedzę, ale również rozwijają umiejętności organizowania samodzielnej pracy, komunikowania z rówieśnikami i nauczycielami oraz współdziałania w zespole. Uczą się też odpowiedzialności i rozwijają zdolności twórcze. Nauczyciel religii jedynie stymuluje aktywność młodzieży. Lekcje religii stają się miejscem wyzwania twórczości i wspierania w rozwoju społecznym.

Kluczową rolę w edukacji środowiskowej odgrywają również inne metody poszukujące, zwłaszcza problemowe i dyskusyjne. „Bardzo ważne jest podejmowanie i wykształcenie dyskusji opartej na argumentach merytorycznych”³⁸ oraz tworzenie przestrzeni do podejmowania działań na rzecz społeczności lokalnej. Obok tradycyjnych zajęć lekcyjnych na szczególną uwagę nauczyciela religii zasługują spotkania tematyczne ze znanymi osobami ze środowiska lokalnego, działania ekologiczne, imprezy kulturalne oraz zajęcia sportowe integrujące róż-

³⁵ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Pójść za Jezusem Chrystusem. Katecheza wyznania i rozumienia wiary. Program nauczania religii dla gimnazjum, AZ-3-01/10*, dz. cyt., s. 117-118, 126-127, 135-136; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla liceum, AZ-4-01/10*, dz. cyt., s. 149-150, 160-161, 167; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum, AZ-6-01/10*, dz. cyt., s. 180-181, 189-190, 198, 204; Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Z Chrystusem przez świat. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla szkoły zawodowej, AZ-5-01/10*, dz. cyt., s. 215-216, 221-222.

³⁶ Tamże.

³⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 sierpnia 2010 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, DzU 2010 nr 156, poz. 1046.

³⁸ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Świadek Chrystusa. Katecheza świadectwa wiary. Program nauczania religii dla technikum, AZ-6-01/10*, dz. cyt., s. 190.

ne grupy młodzieży. Nie mniej istotne są inicjatywy pozalekcyjne, zachęcające uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych do wspólnych działań takie, jak: festiwale młodzieżowe, kampanie promujące wolontariat, warsztaty plastyczne, zajęcia teatralne, warsztaty muzyczne. Tego rodzaju sposoby realizacji edukacji środowiskowej sprzyjają pobudzaniu uczniów do samodzielnego odkrywania wiedzy o społeczności lokalnej oraz doskonalenia umiejętności pracy zespołowej i dialogu. Są też pomocne w rozwijaniu aktywności obywatelskiej. Jednocześnie wspomagają proces zaangażowania młodzieży do aktywnego życia społecznego i kulturalnego w społeczności lokalnej.

Wyżej wymienione działania wymagają wzbogacenia o dialog środowiskowy i współpracę nauczycieli religii z podmiotami odpowiedzialnymi za wychowanie młodzieży. Chodzi tu głównie o swoisty sposób bycia nauczycieli religii – ich otwartość na innych, zrozumienie, zdolność do komunikowania się z przedstawicielami grup społecznych, stowarzyszeń, organizacji istniejących w regionie, zaangażowanych w edukację kulturalną, kształcenie, wychowanie, opiekę i pomoc socjalną oraz umiejętność pracy zespołowej. Na szczególną uwagę zasługują wspólne inicjatywy wszystkich nauczycieli pracujących w szkole, angażujące osoby znaczące w społeczności lokalnej (np. samorządowców, pracowników kultury, oświaty, administracji). Również współpraca z rodzicami ma istotne znaczenie w rozwijaniu wśród młodzieży świadomości przynależności do danej społeczności lokalnej oraz doskonaleniu umiejętności społecznych. Wymienione sposoby edukacji środowiskowej sprzyjają projektowaniu i realizacji przedsięwzięć lokalnych z udziałem młodzieży. Pozwalają też osobom dorosłym wspólnie z uczniami rozwiązywać problemy środowiska lokalnego oraz kultywować pozytywne tradycje regionalne zorientowane na młodego człowieka. Dzięki tego rodzaju inicjatywom ma miejsce nie tylko przekaz wiedzy o społeczności lokalnej, ale również aktywna integracja młodzieży ze społecznością lokalną.

Zakończenie

Analizy podjęte w niniejszym opracowaniu są próbą teoretycznego opisanie edukacji środowiskowej w kontekście założeń programowych nauczania religii w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych. Wykazały, że problematyka ta zajmuje ważne miejsce w procesie integralnego nauczania i wychowania młodzieży. Koncentruje się jednak na przekazie wiedzy o społeczności lokalnej. Nauczanie o środowisku lokalnym oraz wychowanie młodzieży do aktywnego i odpowiedzialnego udziału w życiu społeczności lokalnej należy do istotnych obszarów korelacji nauczania religii z edukacją szkolną. Kwestie związane z kształtowaniem postaw społecznych i rozwijaniem aktywności obywatelskiej zostają jednak pominięte w nauczaniu religii. W praktyce edukacja środowisko-

wa wymaga nie tylko propagowania wiedzy o najbliższej okolicy, społeczności, otoczeniu, ale także wspierania młodzieży w nabywaniu umiejętności aktywnego i odpowiedzialnego udziału w życiu społeczności lokalnej. W tym kontekście nieuzasadnione wydaje się jedynie akcentowanie w nauczaniu religii procesów przekazywania wiedzy o życiu społecznym i kulturalnym „małej ojczyzny” przy jednoczesnym pomniejszaniu elementów wychowawczych.

Zauważone podczas analizy braki w programie nauczania religii w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych są wyzwaniem dla twórców kolejnych dokumentów programowych nauczania religii. Wymagają uzupełnienia o kwestie związane z rozwijaniem aktywności obywatelskiej młodzieży. Potrzebne są również zmiany we wskazaniach dotyczących realizacji programu nauczania religii. Więcej uwagi należałoby poświęcić konkretnym sposobom realizacji edukacji środowiskowej w nauczaniu religii, służącym integracji różnych grup młodzieżowych w społeczności lokalnej. Nie mniej istotne wydają się szczegółowe kwestie związane ze współpracą podmiotów odpowiedzialnych za przebieg edukacji środowiskowej i jej rezultaty. Stąd też za uzasadnione należy uznać wypracowanie (np. w formie materiałów katechetycznych lub programów uzupełniających) propozycji współdziałania nauczycieli religii z rodzicami, wychowawcami, samorządowcami, pracownikami kultury, oświaty i administracji lokalnej w zakresie edukacji środowiskowej. Pomoce te warto wzbogacić o opracowania adresowane do duszpasterzy, którzy we wspólnocie parafialnej inicjują działania ukierunkowane na wspieranie wiernych w odkrywaniu wartości chrześcijańskich w kulturze regionalnej.

Wyżej wymienione propozycje z pewnością nie wyczerpują wszystkich potrzeb edukacyjnych. Wskazują jednak na konieczne kierunki zmian w zakresie programowania nauczania religii w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych. Na podstawie innowacyjnych rozwiązań można konstruować nowe podręczniki i materiały dydaktyczne.

Environmental Education of the Youth on the Example of the Roman Catholic Religious Education Curricula

Summary

A contemporary young man witnesses the continuous strengthening of the relations and the integration between states, communities and cultures. He participates in the processes of globalization and the notions such as national state and “small homelands” are becoming obsolete. Considering the above, systematic environmental education of the young generation by all teachers, including religion teachers, seems essential.

The analyses undertaken in the article seek answers to the question of the scope of environmental education in teaching religion to the youth. The following issues are discussed in more detail: definition of environmental education, environmental education program framework

in teaching religion to youth, methods of environmental education included in religion lessons. Reference is made to the religion teaching curriculum in Polish schools. New educational challenges are also indicated.

Keywords

teaching religion, environmental education, youth, middle school, high school,
methods of environmental education, religious education curriculum

Słowa kluczowe

nauczanie religii, edukacja środowiskowa, młodzież, szkoła gimnazjalna,
szkoła ponadgimnazjalna, metody edukacji środowiskowej, program nauczania religii